

Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi
Turkey Journal of Theological Studies
[Tiad-2017]

[Tiad], 2021, 5 (1): 209-233

Molla Halil es-Siirdî'nin İmamet/Hilafet Anlayışı

Mullah Khalil al-Siirdi Understands of Caliphate/İmamate

Serkan TEKİN

serkantekin240681@gmail.com

Orcid ID: 0000-0001-5892-8889

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 22.05.2020
Kabul Tarihi / Accepted : 23.04.2021
Yayın Tarihi / Published : 22.06.2021
Yayın Sezonu : Haziran
Pub Date Season : June

Atıf/Cite as: Tekin, Serkan. "Molla Halil es-Siirdî'nin İmamet/Hilafet Anlayışı". Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi 5 / 1 (Haziran 2021): 209-233.

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. <http://dergipark.gov.tr/tiad>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU- Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Molla Halil es-Siirdî'nin İmamet/Hilafet Anlayışı

Öz

İslam Tarihi'nin başlangıcından itibaren "İmam", kendisine uyulan, örnek kabul edilen kişi anlamlarında, cemaate namaz kıldırın kimseler için kullanılmış bir kavram olmuştur. Bunun yanında, zamanla siyasi içerik kazanmış ve "halife" ile eş anlamlı olarak, toplumun başında bulunup onları sevk ve idare eden kimseler için de kullanılmıştır. Molla Halil al-Siirdî, 1750-1843 yılları arasında yaşamış, düşünceleriyle yaşadığı devrin eğitime yön vermiş önemli âlimlerden biridir. O devrin geleneğine uyarak medreselerde okutulan ilimlerde eserler vermiştir. Biz bu makalede, başta Molla Halil'in kendi eserleri olmak üzere, bu konuda yazılmış diğer kitap, tez, madde, makale vb. kaynaklardan yararlanarak, onun imamet/hilafet konusuna yaklaşımını inceleme konusu yaptık. Makalenin başında önce Molla Halil'in hayatı, tahsili ve eserleri konularında kısa bilgiler verdik. Sonra imamet/hilafet ve kavramlarının kelime ve terim anlamları ile mezheplerin bu konudaki görüşlerini tespit çalıştık. Daha sonra Molla Halil'in imamet/hilafet bağlamında görüşlerini ortaya koyduk. Böylece onun bu konudaki fikirlerini dikkate sunup günümüz bilim insanlarının istifadesine katkı sunmayı amaçladık.

Anahtar Kelimeler: Kalam, Siirt, Molla Halil, İmamet, Hilafet.

Mullah Khalil al-Siirdi Understands of Caliphate/İmamate

Abstract

"Imam" from the beginning of Islamic History is a concept used for those who pray to the community as a person who is adhered to and accepted as an example. In addition, it has gained political content over time and has been used synonymously with "caliphate" for people who are at the head of the society and who refer and manage them. Mullah Khalil al-Siirdî is one of the important scholars who lived between 1750-1843 and he guided the scientific and intellectual life with his works and thoughts. With the scientific works he wrote, he attracted the attention of the madrasah members and scientific circles of his time and was influential in shaping the science and intellectual world of scholars and students. In this article, we have made the subject of Mullah Khalil's own works, examining his approach to imamate/caliphate by making use of other books, theses, articles, and article resources written on this subject. At the beginning of the article, we first gave brief information about the life, collection and works of Mullah Khalil. Then, we tried to determine the word and term meanings of imam/caliphate and concepts and the views of sects on this subject. After that we put forward the views of Mullah Khalil in the context of imam/caliphate issue. Thus, we aimed to contribute to the benefit of today's scientists by considering his ideas on this subject.

Keywords: Kalam, Siirt, Mullah Khalil, Imamate, Caliphate.

Giriş

Makalemizin amacı, 1750-1843 yılları arasında Bitlis ve Siirt civarlarında hayat süren Molla Halil es-Siirdî'nin (ö.1259/1843) imamet ve hilafet konusundaki görüşlerini tespit etmektir. Molla Halil, Bitlis/Hizan' da dünyaya gelmiş, Siirt'te, uzun süre yaşadığı için "Siirdî" adını almış ve doksan üç yaşında Siirt'te ahirete irtihal etmiştir. Molla Halil, Kadiri Tarikatına mensubiyetinin yanında döneminin önemli tefsir, hadis, tasavvuf, kelam, kıraat alimleri, şair, hatip ve dilbilimcileri arasında sayılmaktadır. Makalemizde, Molla Halil'in imamet ve hilafete dair anlayışını ortaya koymayı amaçladık. Onun bu konudaki anlayışını imamet ve hilafet temel kavramları üzerine bina etmeye çalıştık.

İslam Tarihi'nin başlangıcından itibaren "İmam", kendisine uyulan, örnek kabul edilen kişi anlamlarında, cemaate namaz kıldırın kimseler için kullanılmış bir kavram olmuştur. Bunun yanında, zamanla değişikliğe uğrayarak "halife" ile eş anlama gelecek şekilde, topluma öncülük ederek onlara yön veren kimseler için kullanılmıştır. Hz. Peygamber'in ahirete irtihalinden sonra O'nun yerine devleti idare edecek şahsın nasıl belirleneceği Kur'an'da ve hadislerde doğrudan yer almamış; bu nedenle Müslümanlar Kitap ve Sünnet'e aykırı olmayacak bir yöntem belirlemeye çalışmışlardır. Biz bu makalede, konuya bir temel oluşturması açısından, önce Molla Halil'in hayatı ve ilmi şahsiyeti konusunda kısa bilgi vermeyi gerekli gördük. Sonra imam, halife ve emîrül-m'ümin kavramlarının sözlük ve ıstılah anlamları, bunlar arasındaki anlam ilişkisini, sonra da genel anlamda İslam Mezheplerinin bu konuya yaklaşımı ile Eş'ari geleneğin yaklaşımını ele aldık. Bundan sonra Eş'ari geleneğin bir takipçisi olarak, Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki medreselerin önemli temsilcilerinden olan Molla Halil Siirdî'nin meseleye yaklaşımını izaha çalıştık.

Biz burada imamet/hilafet teorisini İslam devletinin idaresini yürüten bir devlet başkanının olması anlamında inceledik. Molla Halil de Müslümanların dinlerinin muhafazası ve mazlumlara yardım yapılabilmesi için bir imamın/devlet başkanının belirlenmesinin farz olduğu görüşünü savunmuştur. Ayrıca devlet başkanının halka zulüm yapması durumunda bile ona karşı savaşmanın caiz olmayacağı ve İmamın Kureyş soyundan olması gerektiği gibi birtakım görüşlere yer vermiştir.

On yedi eseri olduğu söylenen Molla Halil'in yedi eserine rastlanmamakta dokuz eserinin ise, bir iki kaynakta adı geçtiği ileri sürülmektedir. Onun eserlerin elde olmaması ve bu eserler üzerine herhangi bir çalışma bulunmaması önemli bir eksikliklerdir. Onun hakkındaki temel kaynak torunu Şeyh Abdulkahhâr'ın yazdığı ama yine diğer bir torunu olan Şeyh Fudayl'e

izafe edilen *Terceme-i Menâkibi Ceddinâ* adlı yazma eserdir.¹ Bunun yanı sıra o dönemi konu edinen biyografik eserlerde de onunla ilgili geniş bilgi yer almamaktadır. Ayrıca günümüzde yapılan akademik çalışmalarda yer alan değerlendirmeler de çalışmamıza ışık tutmuştur. Makaleyi detaylandırmadan önce, konuya bir temel oluşturması açısından, Molla Halil'in hayatı ve ilmi şahsiyeti konusunda kısa bir bilgi vermeyi gerekli gördük.

1. Molla Halil'in Hayatı

Molla Halil'in künyesi, "Molla Halil b. Molla Hüseyin b. Molla Hâlid es-Siirdî"² şeklindedir. Bugünkü adıyla Süttaş köyü olan Bitlis'in Hizan ilçesine Bağlı Kulpik köyünde doğmuştur. Doğduğu yere nispetle kendisine Hizânî ve Kulpikî, yaşadığı şehre nispetle de al-Siirdî ve kavmine nispetle el-Kürdî denilmiştir. Kaleme aldığı manzum eserlerinde ise Şavkî mahlasını kullanmıştır.³ Doğum ve ölümüyle ilgili kaynaklarda farklı bilgiler verilmektedir. Molla Halil'in beşinci nesil torunu Molla Fudayl Sevgili'nin büyük dedelerinin hal tercümesi hakkında kaleme aldığı yazma eserde ise 1164/1750 tarihi yer almaktadır.⁴ Kısaca kaynaklarda doğum tarihi ile ilgili 1754, 1755, 1750 ve 1746 gibi farklı tarihler verilmektedir. Ancak yapılan birebir görüşmeler, eser incelemeleri ve kaynak taramaları sonucunda doğum tarihinin 1750 yılı olduğu ortaya çıkmaktadır. Mezar taşındaki tarihin de bu şekilde yazılı olması doğumunun bu yıl olduğunu göstermektedir.⁵ Molla Halil, bugün Siirt'in doğusundaki yüksekçe bir tepede bulunan merkez mezarlığında, kendi ismiyle anılan türbede metfun bulunmaktadır.

Molla Halil'in ilim tahsilini ve bu yolda elde ettiği ilim müktesebatını daha iyi anlamak için öncelikle eğitimini aldığı medreseleri tanımak gerekiyor. İslam tarihi boyunca, Allah Resulü (sav) döneminden itibaren, eğitim-öğretim amaçlı çeşitli ilim merkezleri ve müesseseler kurulmuştur. Medreseler, zaman içerisinde ihtiyaca binaen ortaya çıkmış ve İslam dünyasının hemen her tarafında uzun süre İslami ilimlerin öğretildiği saygın kurumlar olarak hizmet vermişlerdir. Arapça'da ders görülen yer anlamına gelen ve İslam medeniyetine özgü olan bu müesseseler, eğitimleri, ders programları, vakıf

¹ Ömer Pakiş, *Molla Halil al-Siirdî ve Tefsirciliği* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996), 6.

² Şakire Celik Balıkcı, "Mardin'de Kutsal Mekânlara Bağlı Efsaneler ve Evliya Menkibelerinin Mistik Temellerinden Günümüz İşlevlerine" *Folklor/Edebiyat*, 25/100 (4/2019), 1023-1040.

³ Ömer Pakiş, *Molla Halil es-Siirdî ve Tefsirciliği*, 6.

⁴ Molla Fudayl, *Terceme-i Menâkibi Ceddinâ*, (Siirt: Zokayt Medresesi Kütüphanesi, ns.) vr. 46a

⁵ Faruk Kazan, *Molla Halil'in Bilgi ve Varlık Anlayışı* (Diyarbakır: y.y. 2013), 2.

geleneği ve mimarisiyle İslâmî bir yapı arz etmişlerdir. ⁶ Hiç şüphesiz medreseler ilmî ve ahlâkî alanlarda tarih boyunca Müslümanlara çok önemli katkılar sunmuşlardır.

İslam dünyasında medrese tarzında Horasan, Buhara ve Nişabur'da bazı müesseseler kurulmuş, nihayet 11. yüzyıldan itibaren Bağdat ve daha başka ilim merkezlerinde Selçuklu Veziri olan Nizâmülmülk'ün (ö. 485/1092) adını taşıyan meşhur Nizamiye medreseleri (459/1067) tesis edilmiştir.⁷

Eğitim-öğretim müfredatı ve teşkilat yapısıyla tarihte bir dönüm noktası olan Nizâmiye medreseleri devlet himayesinde ortaya çıkmış, özellikle Şî-Bâtınî düşünceye karşı mücadele edilmesi ve topluma Şâfiî-Eş'arî anlayışının benimsetilmesi hedeflenmiştir. Nizamiye Medresesi, bu bağlamda kurulacak yeni medreseler için de model olmuştur. Tarih boyunca insanların zihninde genelde olumlu izler bırakmış olan medreseler, gerileme ve bozulma dönemlerinde ise bir takım olumsuzluklar yaşamışlardır. Selçuklular döneminde kurulmaya başlayan medreseler, Zengîler, Eyyûbîler ve Memlûkler sayesinde daha da gelişmiştir. Anadolu Selçukluları tarafından Anadolu coğrafyasına taşınan bu ilmî miras, Osmanlılar zamanında daha da geliştirilmiştir. Özellikle Fatih'in emriyle İstanbul'da inşa edilen Sahn-ı Seman medreseleri ve Süleymaniye Medresesi bunun göstergesidir.⁸

Yüzyıllarca süregelen bir tecrübe ve birikimin eseri olan ve uzun yıllar İslam kültür mirasının taşıyıcılığını yapan medreseler, Türkiye'nin doğusunda hayatini bugüne kadar bir şekilde devam ettirmiştir. Molla Halil'in eğitimini aldığı ve hayatı boyunca müderrislik yaptığı doğu medreselerinin eğitim-öğretim ve işleyişi incelendiğinde büyük oranda Nizamiye medreselerinin izlerini taşıdıkları görülmektedir.

İşte Molla Halil, büyük oranda Nizamiye medreselerinin izlerini taşıyan Bitlis, Van, Siirt ve Cizre bölgesindeki medreselerde uzun müddet ilim tahsil etmiş, pek çok hocadan dersler almıştır. Molla Halil'in yaşadığı dönemde Siirt'in ilmî ortamında yetişmiş ve ona muasır sayılan çok sayıda âlim şahsiyet bulunmaktadır. ⁹ O, eğitimini bölgedeki medreselerde tamamladıktan sonra Hizan'da Meydan Medresesi'nde, en sonunda da Siirt'e yerleşerek Medrese-i Fahriye'de uzun süre müderris olarak ders vermiştir. Molla Halil, tedrisat

⁶ Adnan Memduhoğlu, "Molla Halil es-Siirdî'nin Hayatı ve Eserleri Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/14 (Aralık, 2019), 608-638.

⁷ Abdülkerim Özaydın, "Nizamiye medreseleri" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/188-191.

⁸ Mehmet Dalkılıç, "Medreselerin Ortaya Çıkmasına Zemin Hazırlayan Tarihsel Süreç, *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler*" (Muş: 2013), 150.

⁹ Memduhoğlu, "Molla Halil es-Siirdî'nin Hayatı ve Eserleri Hakkında Bazı Mülâhazalar", 608-638; Özaydın, "Nizamiye Medreseleri", 188-191.

faaliyetlerinin en verimli dönemini geçirdiği bu şehre nisbesiyle şöhret bulmuş ve es-Siirdî/el-İs'irdî olarak anılmıştır. O, müderrislik hayatı boyunca kendi çocukları da dâhil yüzlerce talebe yetiştirmiştir.¹⁰

Molla Halil'in yaşadığı dönemde bölgede neredeyse tüm yerleşim yerlerinde birçok medrese bulunmakta ve bunların maddi giderleri tamamı ya halk ya da vakıflar tarafından karşılanmaktaydı. Bu medreselerden mezun olanların icazetnamelerinde kimden icazet aldığı belirtilmektedir. Molla Halil'in vefatından sonra verilen icazetnameler incelendiğinde bu icazetnamelerin büyük bir kısmında Molla Halil'in bulunması, o yöredeki medreseler üzerindeki etkinliğini göstermesi açısından önemlidir.¹¹

Molla Halil, ilmî kişiliği ve yazmış olduğu eserleriyle, kendi döneminde ilmî hareketliliğe ivme ve canlılık kazandırmış bir şahsiyettir. Günümüze kadar varlığını sürdürmüş olan doğu medreselerinin ilmî icâzet silsilelerinin, büyük ölçüde ona dayandığını belirtmiştik. O, yaşadığı zamanın bütün imkânsızlıklarına rağmen, ilmi açıdan kendisini en güzel şekilde yetiştirmiş, ilimde te'lifin değerini keşfetmiş, mevcuda katkıda bulunmanın gereğine inanmış ve eğitim-öğretim faaliyetleriyle beraber çok sayıda eser kaleme almıştır. Kısaca dönemin medreseleri üzerinde, özellikle eğitim müfredatlarının yenilenmesi konusunda dönüştürücü bir etkisi olmuş olan Molla Halil, te'lif ve derleme türü çalışmalarıyla klasik ilim geleneğine önemli katkılar sunmuştur. İlmî eserleriyle medrese ehlinin ilim ve fikir dünyalarının şekillenmesinde etkili olmuş, sosyal hayata yönelik yazdığı eserlerle de halkın dini anlayışına önemli ölçüde tesir etmiştir.

Osmanlı son dönem te'lif, şerh ve hâşiye geleneğinin önemli temsilcileri arasında yer alan Molla Halil, sünni geleneğe uyarak, çoğu "şerh", "ihtisâr" veya "cem" özelliğine sahip birçok eser kaleme almıştır. Derleme yönü ağır basan eserler yazmakla beraber özellikle dилciliğini, kelim, fıkıh ve usul bilimlerine dair bakış açısını telif ettiği eserlerinde ustalıkla konuşturmuştur.

Molla Halil, hemen hemen her alanda eser telif etmesi ve içinde yaşadığı zorluklara rağmen, bu kadar çok eser yazması, O'nun ilmi alanda ne kadar üretken olduğunu göstermektedir. O, eserlerinin büyük bir kısmını nesirle yazdığı gibi, iyi bir şair olması hasebiyle bir kısmını da şiir diliyle yazmıştır.

Günümüze kadar ulaşan eserlerine baktığımızda müellifin temel kaynaklardaki bilgileri derleyerek ve fakat büyük bir ustalıkla bunları değerlendirerek,

¹⁰ Memduhoğlu, "Molla Halil es-Siirdî'nin Hayatı ve Eserleri Hakkında Bazı Mülâhazalar", 608-638.

¹¹ Pakış, *Molla Halil es-Siirdî ve Tefsirciliği*, 6.

gerekli gördüğü yerlerde de faydalı ilave bilgiler vermeye çalıştığı görülür. Böylece ulaşabildiği kadarıyla o güne kadarki diğer âlimlerin yazdığı kitaplardan istifade ederek mücmel, derli toplu ve istifade edilebilir eserler meydana getirmiştir.

Muhakemesi gayet güçlü olan müellif, eserlerinde ele aldığı konuları dirayetli bir ustalıklı izah etmeyi başarmıştır. Bazı eserlerinde genel halk kitlelerinin anlayacağı şekilde basit bir üslup kullanılırken diğer bazılarında ise ilmî ve edebî bir derinlik hâkimdir. Eserlerini anadili Kürtçe olmasına rağmen Arapça olarak kaleme almıştır. “Nehcü’l-Enâm” dışındaki diğer bütün eserlerini Arapça olarak yazan Molla Halil, genellikle medresede okutulan derslerle ilgili kitaplar telif etmiştir.¹²

O’nun Doğu bölgesi medreselerinin eğitimi üzerindeki etkisi yalnızca yaşadığı dönemle sınırlı kalmamış, günümüze dek devam etmiştir. Bazı eserlerinin buralarda halen ders kitabı olarak okutuluyor olması bunun önemli bir kanıtıdır. Ancak maalesef medreselerin alet ilimlerine önem vermesi nedeniyle Nehcü’l-Enâm ve Habiye gibi birkaç eseri dışındaki eserleri yeterince bilinmemektedir.¹³

Eserlerinin bazıları torunlarında, bazıları da bölgedeki hocaların özel kütüphanelerinde bulunan Molla Halil’in kitaplarının bir kısmı tahkik edilmiş, diğerleri üzerinde akademik çalışmalar yapılmış olsa da epey bir kısmı halen yazma halinde bulunmaktadır.

Molla Halil’in, İslami ilimlerin her alanında eser yazmış olduğunu belirtmiştik. Biz burada onun kelim ve mezhepler tarihine dair yazdığı eserleri ile ilgili kısa açıklamalar vereceğiz.

2. Onun, Akaide ve Kelâma Dair Eserleri Şunlardır:

2.1. Nehcü’l-Enâm li Nef’i’l-’Avâm (Arapça): Akâid konusunda özet bilgilerin verildiği bu eser manzum olup 323 beyittir. Molla Halil’in bizzat isim verdiği az sayıdaki ilmi ve edebi eserlerindendir. Müellif, dinî eğitime yeni başlayanlar için kaleme aldığı bu eserinde sade bir dil kullanmıştır. Eserde İslam akidesi, iman, Hz. Peygamber (sav) ve ashâbı ile ilgili konulara 22 bölümde yer vermiştir.¹⁴ Bu esrin Muhammed b. Molla Resul ez-Zokaydî ile Ahmet el-Girdârî tarafından Hicrî 1341 yılında istinsah edilmiş mahtut nüshaları mevcuttur. Yazma nüshaları yanında matbu baskıları da vardır. Yazarın torunlarından Molla Ömer, Nehcü’l-enâm’ı *Sa’du’l-İslâm Şerhu nehci’l-enâm*

¹² Bülent Akot, “Molla Halil Es-Siirdî ve Bazı Tasavvufî Kavramlara Yaklaşımı” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/47 (Aralık 2016), 1005-1019.

¹³ Pakiş, *Molla Halil es-Siirdî ve Tefsirciliği*, 6.

¹⁴ Molla Halil, *Nehcü’l-Enâm*, 11, 18.

olarak şerh etmiş, Cüneyt Gökçe de Türkçe'ye tercüme ederek, 2015 de Şanlıurfa'da bastırmıştır.¹⁵

2.2. Nehcu'l-Enâm li Nef'i'l-'Avâm (Kürtçe)

Arapça Nehcu'l-Enâm adlı eserle aynı isim ve aynı içerikli olan bu eser, nispeten daha muhtasardır. Molla Halil, eserlerinin çoğunu Arapça olarak yazmasına rağmen bu eserini Kürtçe olarak kaleme almıştır. 271 beyitten oluşan eser doğu medreselerinde ilme yeni başlayanlara okutulup ezberletilen kitaplardandır. Çok sayıda yazma nüshaları bulunan bu eserin birçok çevirisi ve baskısı yapılmıştır. Bu eser Tahir Geylanî (Doğru) tarafından "*Hallu'l-merâm Şerhu nehci'l-enâm*" adıyla Osmanlıcaya çevrilmiştir. Kürtçe Nehcu'l-enâm üzerine Molla Hasan el-Karçikanî, Zeynelabidin Çiçek, Molla Musa Celâlî Beyâzidî gibi bazı âlimler tarafından Arapça Şerhler de yazılmıştır: Ahmet Hilmi el-Koğî, bu eseri *Rehber-i avam* adıyla Kürtçe şerh etmiş, Şeyh Muhammed Nuri Özcan ve Serkan Tekin de Türkçeye çevirmiştir.¹⁶

2.3. Te'sîsu Kavâ'idî'l-'Akâid alâ mâ Seneha min Ehli'z-Zâhir ve'l-Bâtın mine'l-'Avâid:

Bu eser, Molla Halil'in Usuli'd-din/akaid ve kelam ilmine dair telif ettiği önemli bir eserdir. Her sayfası 15 satırdan, toplam 94 varaktan oluşan ilk nüsha, müellif nüshasıdır. Sayfa kenarları haşiyelerle doludur. Şeyh Cüneyt nüshasında ise her sayfasında 17 satır bulunmakta ve 60 varaktan meydana gelmektedir. Eserin tahkiki Dr. Vecihi Sönmez tarafından 2013 yılında yapılmış ve Nubihar yayıncılık tarafından 296 sayfa olarak basılmıştır. Biz eserin bu baskısından yararlandık. Vecihi Sönmez esere bir giriş yazmış, daha sonra Molla Halil'in hayatı, ilim tahsili, hocaları, eserleri, tahkik yaparken dikkat ettiği hususlara değinmiştir. Muhakkik ayrıca müellifin kitaba besmele, hamdele ve salvele ile başlamadığını, bunun bizim ilim geleneğimize uymadığını ve dolayısıyla bir noksanlık olduğunu vurgular ve eleştirir. Molla Halil üzerine pek çok bilimsel tez de yapılmıştır. Aynı yıl Dicle Üniversitesi'nde Faruk Kazan, "Mollâ Halil'in Bilgi Ve Varlık Anlayışı (Tesisu Kavâid Çerçevesinde)" adıyla bir yüksek lisans tez çalışması yapmıştır.

Akâid ilminin konusu ve gayesi ile başlayan eserde Molla Halil, tasavvufî bir bakış açısı ile konuları ele almıştır. Kur'ân ve Sünnet temelli sem'î delilleri esas

¹⁵ Cüneyt Gökçe, "Molla Halil es-Si'irdî, Hayatı, Eserleri ve Tekfir Problemine Bakışı (Nehcü'l-Enâm Adlı Eseriyle Sınırlı)" *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20 (2015), 34.

¹⁶ Abdullah Özcan, "Molla Halil Kitaplığı: Eserleri ve İlgili Çalışmalar, Molla Halil es-Si'irdî Hayatı, Eserleri ve İlmi Kişiliği" *Uluslararası Sempozyum Bildirileri Kitabı* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2019), 1/67.

kabul eden Molla Halil, akait konusunda, felsefe, kelim ve tasavvuf bakış açılarını bir arada sergilemeyi başarmış, bunların kitaba ve sünnete aykırı olmayan yönlerini benimsemiştir. Müellif, itikadi fırkalardan ve Kelâm ilminden kısaca bahsettikten sonra temel Kelâm konularını ele almıştır. Dua ve sadakanın ölüye faydası konusuna değinip kıyamet alâmet ve sahneleri ile eserini tamamlamıştır. Kitap “Bu eser bizim usûlü’ d-din konusunda bilginlerin tahkiklerinden derlediklerimizin ve onların İslâm akidesi hakkındaki araştırmalarından anladıklarımızın özetidir...” ifadesiyle sona ermektedir.¹⁷

2.4. Risâle fi’l-Firaki’s-Selâsi ve’s-Seb’în:

Bu eser, 73 fırka hadisiyle ilgili yazılmış çok küçük bir risaledir. Risalenin müellif nüshası ve müellifin torunlarından Şeyh Cüneyd’in istinsah ettiği diğer bir nüshası mevcut olup iki varaktır.

Molla Halil’e, yukarıda ismi geçen bu eserlerin dışında “Mulahasu’l-Kavâti’ ve’z-Zevâcir fîmâ tekellemû ala’s-Sağâir ve’l-Kebâir” isimli bir çalışma daha nispet edilmektedir. Molla Halil’in torunu Şeyh Fudayl’in bildirdiğine göre, bu eser, büyük ve küçük günahlar hakkında İslâm âlimlerinin caydırıcı mahiyetteki sözlerine yer veren bir eserdir. Ancak esere ulaşamamıştır.¹⁸

3. İmamet Ve Hilafet Tanımları

3.1. İmametın Sözlük Anlamı

İmamet, Arapça kökenli olup, kök itibariyle, “Emme “Yeummu” “Emmen”, “Emamen”, “İmamen” ve “İmameten” fiilinden türetilmiş mastarı Semai’dir.¹⁹ “Emam” kelimesi ön manasındadır. Buna göre imamet kelime anlamı olarak önde olmak (öndelik) manasına gelmektedir. İmam ise önde olan kimse demektir. Sözcük anlamı itibariyle her türlü öndelik bir tür imamettir. Önde olan ise imamdır. Hakeza imam kendisine uyulan kimseye de denir.²⁰

Din dilinde imam, devlet başkanı, bir ekolün ve hareketin önderi, temsilcisi, cemaate namaz kıldırın kimse gibi anlamlara gelmektedir. İmamet de imam olmak, imamlık yapmak demektir. Toplumda öne çıkan ve toplumu yönlendirenlere imam denilmiştir. Buna aynı zamanda zamanın imamı veya halifesi denilmiştir. Yani imam “ümmeti idare eden kişi”, imamet ise bu görevin adı olmaktadır. Ayrıca cemaate namaz kıldırın kimseye cemaati yönettiği için imam, yaptığı göreve imamet denmesi nedeniyle karışıklığa mahal vermemek için devlet başkanlığı için “büyük imamlık” denilmiştir. Siyasî ve hukukî bir terim olan imamet kavramı, kelâm, fıkıh ve siyasî tarihte

¹⁷ Molla Halil, *Tesisü Kavâidi’l-Akâid*, thk. Vecihi Sönmez (İstanbul: Nubihar Yayınları, 2013), 227.

¹⁸ Şeyh Fudayl Sevgili, *Menakıbu’l-Validi’l-Üstad eş-Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve’l-Ced eş-Şeyh Abdulkahhar*, (Siirt: Zokayt Medresesi Kütüphanesi, ns. 1400/1980), 6/47a.

¹⁹ Komisyon, *al-Müncid fi’l-Luğati ve’l-A’lâm* (Beirut: 2008), 17.

²⁰ Komisyon, *al-Müncid fi’l-Luğati ve’l-A’lâm*, 17.

farklı şekillerde ele alınmıştır. Kelâm ve fıkıh âlimleri, "imamet" kavramını, tarihçiler ise "hilâfet" kavramını tercih etmişlerdir. Böyle olunca, imamet nazârî, hilâfet ise fiilî durumu ifade etmek için kullanılmaktadır. Mâverdî ve İbn Haldûn, imameti dini koruyan ve Hz. Peygamberin yönetim görevini yürüten bir makam olarak tanımlamıştır.²¹

Zeydiyye hariç Şia'ya göre imamet, sadece dünyevi yönetimi değil, tüm Müslümanların idaresiyle birlikte dini ve dünyevi her türlü idareyi yürütme işidir. Bu idareyi yürüten kişiye imam denir. Nitekim Cuma ve Bayram namazlarını bu kişi imam olarak kıldırır. Bu da İslam devletinin başkanıdır.²²

Fıkıhta imam kelimesi ibadet bahsinde geçtiğinde cemaate namaz kılan/kıldırın kişi kastedilir. Devlet işleriyle ilgili bölümde geçtiğinde ise devlet başkanı kastedilir. Şia'da ise imam kelimesi Ehli Beyt'in 12 imamı için kullanılır. İmamlık seçimle olmayıp, Allah tarafından atandığı için imama tabi olmak vaciptir.²³

3.2. Hilafetin Terim Anlamı

Hilafet kelimesi de imamet gibi Arapça bir kelime olup sözcük anlamı itibariyle "halafe yahlu fu halfen ve hilafeten" fiilinden türetilmiş mastarı semaidir.²⁴ İmametle aynı vezinden gelmektedir. Half, lügatte arka, bir şeyin yerine geçmek manasındadır. Arkada olan önde olanın yerine geçtiği için bir şeyin yerine geçme manasında da kullanılır. Half ve emam kelimeleri lügatte birbirinin zıddı olduğu halde bir şey hem emam hem halef olabilir. Kendinden sonrakilere emam kendinden öncekilere halef olur. Yani bir insan başka bir insanın yerine geçerse onun halefi olur. Yerine geçilen kişi ise selef olur. Hilafet, yerine geçmek manasına olduğundan birinin yerine geçen kişiye halife denir. Yani kim neyin yerine geçerse onun halefi olur. Ayetlerde geçen "halife" ve "hulefa" kelimeleri, sözlük anlamlarıyla bağlantılı bir anlam taşırlar. Kur'an'ın ifadesiyle, Allah yeryüzüne bir halife bırakacağını,²⁵ meleklerle ve iblise bildirmektedir. Allah, Kur'an'da insanın yeryüzünde görevli ve yetkili kılındığını anlatmaktadır. Nitekim Kur'an'da insanlara hitaben şöyle buyrulur: "O sizi yeryüzünde halife kılandır. Öyleyse kim nankörlük ederse kendi aleyhindedir.

²¹ Ebu'l-Hasan Habib al-Mâverdî, "el-Ahkâmü's-Sultâniyye" (İstanbul: Bedir Yayınları, ts.), 3.

²² Taftazânî Mesud b. Ömer, Şerhu'l-Makâsîd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 1971), 3/469.

²³ Mustafa Öz - Avni İlhan, "İmâmet" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: 2000), 22/ 202-207.

²⁴ Komisyon, al-Müncid fi'l-luğati ve'l-a'lam, 192.

²⁵ el-Bakara, 2/30-39.

Nankörlük, kâfirlerin inkârları Rableri katında azabı artırmaktan başka işe yaramaz. Kâfirlerin küfrü sadece onların zararını artırır.”²⁶

Dini literatürde halife; devletin en yüksek yöneticisi demektir. Halifelerin “imam”, “emîrül-m’üminin” adları ile anıldığı da olmuştur. Melik, meliklik, saltanat gibi kelimeler ise babadan oğula veraseti, lüks ve ihtişamı çağrıştırdığından olacak ki pek kullanılmamış ise de daha sonra “padişah”, “sultan” gibi kelimelerin kullanımı yaygınlık kazanmıştır.²⁷

Kısaca hilafet bütün Müslümanların idaresini üstlenecek dini ve dünyevi her türlü idareyi dini hükümlerle yürütmektir. Bu sevk ve idare biçimine hilafet bu sevk ve idareyi yapan kişiye halife denir.²⁸

Yine din dilinde halife aynı zamanda imamdır. Kur’an’da Allah insana halife demiştir. “*Hani rabbın meleklere, Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım demişti. Onlar, Biz seni eksiksiz bilirken ve durmadan övgü ile tenzih ederken orada fesat çıkaracak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın, demişlerdi, Allah, Şüphe yok ki, ben sizin bilmediklerinizi bilirim, buyurmuştu.*”²⁹ Bazı müfessirler buradaki halife kelimesini Allah’ın hükümlerini Allah adına mahlûklara uygulayan kişi olarak tefsir ederken bazıları da insan ırkının kendinden önceki bir ırkın yerine geçmesi olarak yorumlamışlardır.³⁰ Günümüz tasavvufunda halife şeyhten el alan ve tarikat şeyhliği yapan ve şeyhin yapabileceği bütün yetkiye sahip olan kişiye denir. Genel ıstılahta halife denince İslam halifesi, devlet başkanı, Müslümanların hamisi idarecisi kast edilir. Bu minvalde ilk halife Hz. Ebu Bekir’dir.³¹ Ona genellikle halifet-ü resulullah denmiştir. Ondan sonra da Hz. Ömer halife olmuş ve ona genellikle emîrül-mü’minin denilmiştir.

Fıkıhçılar, halifelik ve devlet başkanlığı ile alakalı olarak, buldukları döneme göre birtakım şartlar ileri sürmüşler, Müslüman toplumların daha adil ve dengeli yönetilmesi yolunda gayret sarf etmişler.

İmamet/hilafet konusu Hz. Peygamber’in vefatından sonra yaklaşık 1400 yıldır hep tartışılmış ve ihtilaf konusu olmuştur. Hz. Ebu Bekir’in halife olmasıyla Şia bu hilafetin Hz. Ali’nin hakkı olduğunu, Ehli Sünnet ise Hz. Ebu Bekir’in hilafetinin hak olduğunu söyleyerek Şia’yla ihtilafa düşmüş ve bu ihtilafalar günümüze kadar devam etmiştir.

²⁶ el-Fâtır, 35/39.

²⁷ Ali Bardakoğlu vd., *İslami Kavramlar* (Ankara: Sema Yazar Gençlik Vakfı Yayınları, 1997), 282.

²⁸ Komisyon, *al-Müncid fi’l-luğati ve’l-a’lam*, 192.

²⁹ el-Bakara, 2/30.

³⁰ Komisyon, *Kur’an Yolu Tefsiri*, 1/100-104.

³¹ Casim Avcı, “Hilâfet” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/546-553.

Bu bağlamda kullanılan bir diğer kavram da emîrû'l-mü'minîn kavramıdır. Bu kavram, İslâm tarihinde Hz. Ömer döneminde ilk defa devlet başkanına verilen bir unvandır. İslâm ülkelerinde devlet başkanlarına "halife" ve "imam" ismi kullanıldığı gibi, "emîrû'l-mü'minîn" (müminlerin emîri) de denilmektedir. Hz. Ebubekir'e sahabeler "halîfet-ü resûlillâh" (Resûlullah'ın halifesi), ondan sonra halife olan Hz. Ömer'e ise "halîfetü halîfeti Resûlillâh" (Resûlullah'ın halifesinin halifesi) demişlerdir. Fakat sahabe, ileriye doğru halife sayısı artacağından bu ifadenin kullanımının zor olacağını düşünmüşler.³²

3.3. Kelam Ekollerine Göre Hilafet/ İmamet

Hilafet, Şia'nın Hz. Ali'nin hilafetini kabul etmeyenleri inkarcı saymasından sonra Kelam biliminin konusu içine girmiştir. Kelâm ilmi imamet ve hilafet meselesini şekillendirmede ilk dört halife dönemini kapsayan İslâm yönetim şeklini temel almıştır. Şia'ya göre imamet, halkın uhdesine bırakılacak basit bir şey olmayıp Allah tarafından görevlendirilmelidir.³³ Biz bu başlık altında kısaca kelam ekollerine göre Halife/İmam kavramlarından, onların yetkilerinden ve görev sürelerinden bahsetmek istiyoruz.

3.3.1. Mu'tezile

Mu'tezile'nin bir kısmı devlet başkanını seçmenin vacip olduğunu, diğer bir kısmı ise vacip olmadığını savunarak iki guruba ayrılmıştır. Devlet başkanının gerekli olduğunu savunanlara göre, Allah ve Resulü devlet başkanını ismen belirlemediğinden, devlet başkanının gerekli olmadığına inananlara göre ise inananların bir isim üzerinde ittifak etmediğinden imamet, ümmetin seçimine bırakılmıştır. Bu guruba göre devlet başkanını seçmek, dinen değil aklen vaciptir. Bu nedenle devlet başkanı her hangi bir nedenle seçilirse toplum dinen sorumlu değildir. Mu'tezile'ye göre, gerekli şartları taşıyan her Müslüman imam olabilir.³⁴

3.3.2. Şîa

İnanç sisteminin merkezine imameti alan Şiiliğe göre, Hz. Peygamber, kendinden sonrası için Hz. Ali'yi imam olarak atamıştır. İmamet ile ilgili altyapı, hicri ikinci asırda yaşayan Şeytânü't-Tâk denilen Ebû Ca'fer

³² Mustafa Fayda, "Emîrû'l-Mü'minîn" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları 1995), 11/156-157; bk. Mehmet Baktır, *Bir Dini Otorite Olarak Hz. Peygamber*, (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2007) 112-119; Baktır, "Cahız'a Göre Hilafet" *Cumhuriyet Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Sivas: 2012) 16/2, 89-91.

³³ Osman Oral, "Kelâm Ekollerine Göre Halife/Devlet Başkanı'nın Görevleri Ve Hakları" *Ekev Akademi Dergisi*, (Bahar, 2015), 62/379-402.

Muhammed b. Ali b. en-Nu'mân el-Kûfî el-Ahvel (v.160/777), Hişam b. Salim el-Cevâlikî, Hişam b. el- Hakem (v.179/795) gibi Şii kelam alimleri tarafından oluşturulmuştur. İmamet ya nas, ya vasiyet veya gaibe ilişkin mucizelerle ispat edilir. Onlara göre Hz. Peygamber'den sonra insanlara ışık tutacak gerçek bilginin kaynağı imamlardır. Yaşadığı dönemin imamını tanımayan kişi ömrünü cahiliye ölümüyle tamamlamış olur. Şiilere göre, Şîi olmayan, nas ve tayinle değil, başka yollarla seçilen kimseye halife denir. Nübüvvette olduğu gibi Allah tarafından veya elçisi yoluyla tayin olana İmam denir. İmamet nübüvvetin devamı, İmam, peygamberin genel velayetiyle insanların işlerini düzenleyen her türlü günahattan masum bir rehberdir.³⁵

Şia, Hz. Ali'nin imameti konusunda nas bulunduğunu ileri sürerek Hz. Ali'nin dışındaki halifeleri gayri meşru saymış, bunlara biat edenlerin sahabeden sayılmayacağını çünkü onların zalim olduğunu iddia etmişlerdir.³⁶

3.3.3. Hâricîler

Necedat Haricîleri gibi bazı haricilere göre, aklen ve naklen imametın gerekli olduğuna dair bir delil olmadığı için, imamet vacip olmayıp câizdir. Onlar, Hz. Ebubekir, Ömer, Osman'ın ilk 6 yılını Hz. Ali'yi Hakem olayına kadarki dönemini imamet olarak kabul ederler. Onlara göre zalim imama karşı çıkmak vacip, Halife'nin Kureyş'ten olması şart değildir. Adil olması şartıyla Habeşli bir kölenin bile devlet başkanı olması caizdir. Ancak İbadiye fırkasına göre toplumun işlerini yürütecek ve onları bir arada tutacak bir imamın seçim yoluyla atanması gerekir. Halife olacak kişinin belli bir soya mensup olması şart değildir. Onlara göre, Allah'ın kitabı ve resulünün sünnetiyle amel edecek adil, alim ve zahit bir mümin köle bile olsa halife olabilir.³⁷

3.3.4. Ehl-i Sünnet

Ehl-i Sünnet âlimleri imamet veya hilâfetin, dini veya itikadi bir mesele olmayıp dünyevi iş olarak görmektedirler ve bunun için kullanılacak yöntemin insanlara bırakıldığını düşünmektedirler. Onlara göre, müminlerin işlerini yürütecek bir imam seçmek her mümin üzerine vacip olup, istişare ve uzlaşma ile yapılması gerekir. Nitekim Eş'ârî (v.324/935-36), ümmetin bir devlet başkanı seçmesini vacip saymakta, bunun nasla veya tayinle değil, seçimle olacağını bildirmektedir. Her ne kadar devlet başkanında, ilim, adâlet ve siyaset aranan özelliklerin başında gelse de masum olması gerekmez.³⁸ Mâtürîdî (v.333/944)'ye göre devlet başkanı, seçimle belirlenmeli, masum olması şart değil ama takva

³⁵ Öz - İlhan, "İmâmet" 22/202-207.

³⁶ Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed Gazâlî, *el-İktisâd fi'l-İtikâd*, çev. Abdulhâlık Duran, İtikadda Orta Yol, (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2004), 52, 320.

³⁷ E. Ruhi Fiğlalı, *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri* (İstanbul: Selçuk Yayınları, 1990), 75.

³⁸ Ebü'l-Hasan Ali b. İsmail b. İshak el-Eş'ârî, *el-Lüma' fi'r-red ulâ ehli'z-zeyğ ve'l-bida*, thk. Hamûde Gurâba (Kahire: 1955), 133.

sahibi olanlar tercih edilmelidir. Maturidî'ye göre devlet başkanı hata edebileceği için danışabileceği bir istişare kurulu olmalıdır.³⁹ Gazali (v.505/1111) ve Razi (v.606/1210)'ye göre toplumda düzeni sağlamak için bir devlet başkanı seçmek tüm ümmete vaciptir.⁴⁰ İbn Haldun (v.808/1405)'a göre devlet başkanını seçmek, kitap, sünnet ve sahabenin icmasıyla vaciptir. Ona göre Hz. Peygamberin vefatından sonra ashabı, Hz. Ebubekir'i seçmekte nasıl acele ettilerse,⁴¹ fitne çıkıp ortalık karışmadan bir an önce mümkün olan en kısa sürede devlet başkanını seçmek gerekir.

3.4. Halife/İmamın Görevleri, Hakları ve Görev Süresi

Her kelam alimi, kendi döneminde bulunan işleri esas alarak devlet başkanının yapması gereken görevleri sıralamıştır. İslâm âlimlerinin devlet başkanına yükledikleri görevlerin bir kısmını şöyle özetlemek mümkündür. Bunlar, dini, ülkeyi, malı, nefsi korumak, adaleti sağlamak, memurların görevlendirilmesi, ibadetlerin ifasına ortam hazırlamak, emniyeti temin, kamu hizmetlerini kontrol edilmektir.⁴²

Kelam alimleri, halifenin ümmetten işlerini elden geldiğince yerine getirebilmesi için ona itaat edilmesinin, ona destek olunmasının, kendisi ve ailesini geçimi için bir maaş verilmesi gerektiğini savunmuşlardır.⁴³

Halifenin görev süresinin ne olduğu konusunda bir nassın bulunmaması bu konuda alimlerin çeşitli ölçüler ortaya koyması ve bu ölçülerin de örfe göre değişmesine neden olmuştur. Devlet başkanı ya da halifenin görevinin nelerle sonuçlanacağı yine alimler tarafından örfe göre belirlenmeye çalışılmıştır. Bunlar, ölüm, istifa ve görevinin sonlandırılmasını gerektirecek herhangi bir nedenden dolayı azledilmesidir. Azle sebep olacak durumlar konusun da ittifak olmasa da bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz: Çok az sayıda da olsa Ehl-i Sünnetten bazı alimler, küfre sebep sayılmasa da fıskın (büyük günah işlemek veya küçük günahlarda ısrar etmek) da azli gerektireceğini zikretmişlerdir. Mesela İbn Hazm, (v.458/1066)'a göre; dini görevlerden birini yapmayan devlet başkanı önce uyarılır, eğer uyarıyı dikkate alırsa göreve

³⁹ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtüridî, *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*, thk. M. Basellum, (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiye, 2005), 3/130.

⁴⁰ Gazali, *el-İktisat*, 147; Fahrüddin Muhammed b. Öme er-Razi, *Muhassalü efkari'l-müteğaddimin ve'l-müteahhirin mine'l-ulemai ve'l-hükemai ve'l-mütetekellimin*, (Mısır: ts.), 240.

⁴¹ Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Z. Kadiri Ugan (İstanbul: 1968), 167.

⁴² Osman Oral, "Kelâm Ekollerine Göre Halife/Devlet Başkanı'nın Görevleri ve Hakları" *Ekev Akademi Dergisi*, 62 (Bahar, 2015), 379-402.

⁴³ Oral, "Kelâm Ekollerine Göre Halife/Devlet Başkanı'nın Görevleri ve Hakları", 379-402.

devam eder yoksa görevden alınır.⁴⁴ Çünkü Allah, “iyilik ve takva konusunda yardımlaşın, kötülük ve taşkınlıkta yardımlaşmayın”, buyurur.⁴⁵ Buna rağmen Ehl-i Sünnet alimlerinin çoğunluğu “fasık imamın arkasında namaz caizdir” vecizesiyle fasık imamın azledilemeyeceğine işaret etmişlerdir. Asıl fesih gerektiren durum ise halifenin temyiz kabiliyetini, aklî dengesini, sağlığını kaybetmesi ve herhangi bir sebeple halkın işlerini yürütemez olması durumunda gerçekleşir.⁴⁶

Bâkılânî (v.403/1012)'ye göre, küfür, namazı terk, zulüm, haksızlık, kıtal suçu, hak ihlali, görevi ihmal, aklı kaybetme, sağırlık, konuşamama, devlet işlerini yapmaya engel hastalığı olması ve devlete zarar verecek kadar süre esir düşmesi halinde devlet başkanının görevine son verilebilir.⁴⁷

Gazali (v.505/1111) ise, zalim Sultanın görevden çekilmesinin gerektiğini, bunun da ya görevinden kendisinin çekilmesi ya da görevinden uzaklaştırılması şeklinde olabileceğini belirtir.⁴⁸

Şehristânî'ye (v.548/1153) göre, “cehaleti, sapkınlığı, zulmü ve inkarı zuhur ederse ya görevinden kendi çekilir, ya da insanlar onu görevinden uzaklaştırır.⁴⁹

Ehl-i sünnet alimleri görevi engelleyecek ve hukuku ihlal edecek durumlarda halifenin görevden ayrılmasını gerekli görmektedir. Onlar için önemli olan ümmetin güvenliği sağlanması ve dinin yani hukukun korunmasıdır.

4. Molla Halil'in İmâmet /Hilâfet Anlayışı

Önceki dönem âlimleri gibi Molla Halil de imamet/hilafet konusuna büyük ehemmiyet vermiştir. Bu konuda akaide dair yazdığı hem Nehcü'l-Enam hem de Te'sisü Kavaidi'l-Akaid adlı eserlerinde geniş bilgi vermiştir. Ona göre dinin muhafazası, mazlumlara yardımcı olunması, adaletin sağlanması ve Müslümanların idarede belirleyici olması gibi temel ödevlerin gerçekleştirilmesi için bir imamın/halifenin seçilmesi farzdır.

Molla Halil'e göre ilk dört halifeden hiçbirinin hilafeti konusunda kat'i nas (ayet veya mütevatir hadis) bulunmamaktadır. Bu münasebetle Hz. Ebu Bekir'in dahi hilafetini inkâr etmek veya Hz. Ali'nin hilafetini inkâr etmek

⁴⁴ İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed, *Kitâbü'l-fasl, fi'l-müel ve'l-ehva ve'n-nihal*, thk. Muhammed Nasr Umeyre, (b.y. ts.), 4/176.

⁴⁵ Maide, 5/2.

⁴⁶ Taftazânî, *Şerhü'l-Akâid*, 185.

⁴⁷ Kâdî Ebû Bekir Muhammed el-Bâkılânî, *Kitâbü temhidi'l-evâil ve telhîsü'd-delâil*, nşr. Richard J. Mc. Carthy S. J. (Beyrut: 1987), 478-479.

⁴⁸ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâ-ü ulûmi'd-dîn*, çev. Ahmet Serdaroğlu, (İstanbul: 1989), 2/52.

⁴⁹ Oral, “Kelâm Ekollerine Göre Halife/Devlet Başkanı'nın Görevleri ve Hakları”, 379-402.

insanı küfre götürmez. Ancak Bekriye fırkasına göre Hz. Ebubekir'in, Şia'ya göre ise Hz. Ali'nin hilafeti hakkında nas bulunduğundan, bunların hilafetini inkâr eden kimse küfre girmiş sayılır.⁵⁰

Molla Halil'e göre İmam'ın varlığı farzdır. İmam yoksa bütün Müslümanlar bu noktada sorumludurlar. Ancak birilerinin imamı seçmesi halinde bu farziyet diğer Müslümanlardan da düşmüş olur.

Molla Halil'e göre imamın seçilmesi vaciptir. Bu vucubiyet, ümmetin icma ile gerçekleşmiştir. Nitekim Kur'an'da bu konuda açık bir ayet bulunmamaktadır. Ancak İslam ümmeti bunun vacip olduğu hususunda icma etmiştir. Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Her kim zamanın imamını tanımadan ölürse cahiliye ölümü üzerine ölmüş olur."⁵¹ Bu hadise göre imamın seçilmesi vaciptir. Ayrıca Hz. Peygamber'in vefatı sonrasında ashabın ilk işi halifeyi belirlemek olmuştur. Bu durumda onların halifeyi belirleme işini peygamberimizin defin işinden daha acil gördükleri anlaşılmaktadır.⁵²

Molla Halil'e göre hiç kimsenin hilafeti hakkında nas yoktur. Hz. Ebubekir ve Hz. Ali de buna dâhildir. Ancak Taftazânî'ye göre dört halifenin hilafeti sabittir ve bütün ümmetin bunlara sırasıyla ittiba etmesi vaciptir. Bu konu hiçbir şekilde hilaf ve tartışma kabul etmez. Bize göre Taftâzanî'nin buradaki sübutundan maksat ümmetin icmaıdır. Molla Halil'in nas'tan kast ettiği ise ayet ve mütevatir hadistir.

Seyyid Şerif el-Cürcânî'ye göre ise imam/halife seçimi vaciptir. İmam, bu dinin genel koruyucusu ve dünyevi idarenin tamamı elinde olan kişidir.⁵³

Taftazânî "Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin ve sizden olan ülü'l-emre itaat edin"⁵⁴ ayetini imamın seçilmesinin vacip olması hususunda delil olarak zikretmiştir. Ona göre buradaki "Ulu'l-Emr'den" murat imam/halifedir.⁵⁵

İmamlığa aday olmanın şartlarına gelince, Molla Halil imam adayı olacak kişinin aşağıdaki şartlara haiz olmasını gerekli görür. Bunlar; Müslüman olmak, Kureyşli olmak, hür olmak, erkek olmak, baliğ olmak, idareden ve siyasetten anlıyor olmak, adil olmak, imamlığa ehil olmak, akıllı olmak,

⁵⁰ Molla Halil, *Tesisü Kavâidi'l-Akâid*, 227.

⁵¹ Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc Müslim el-Kuşeyrî, "Cenaiz", *Sahih-i Müslim*, (İstanbul: 1992), 3/1851.

⁵² Mesud b. Ömer Taftazânî, *Şerhu'l-Akâid*, thk. Muhammed Can (İstanbul: Şefakat Yayıncılık, 2017), 447.

⁵³ Seyyit Şerif el-Cürcânî, *Şerhul-Mevâkıf* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye, 1971), 8/377.

⁵⁴ en-Nisa, 4/59.

⁵⁵ Taftazânî, *Şerhu'l-Akâid*, 476.

cesaretli olmak ve bizzat savaşa katılmış olmak.⁵⁶ Bu şartlara ilaveten Seyyid Şerif'e göre imamın müçtehit olması da gerekir.⁵⁷

Molla Halil, bu 10 şartı zikreder. Ona göre imamın Müslüman olması lazım yani gayri müslim biri kesinlikle ve ittifakla imamlığa aday olamaz. Bu şartta ittifak vardır. İmamın Kureyşi olması hususunda ihtilaf vardır. Molla Halil imamın kureyşi olmasının şart olduğunu zikreder ve " İmamlar Kureyştendir"⁵⁸ hadisini bu şarta delil olarak zikreder.⁵⁹

Mu'tezile'nin çoğunluğu ve hariciler bu şarta muhalefet etmişlerdir. İmamın Kureyşi olmasının şart olmadığını iddia etmişler ve delil olarak da " Emiriniz aç Habeşli bir kul bile olsa ona itaat ediniz " ⁶⁰ hadisini delil getirmişlerdir.⁶¹ Bu hadise dayanarak imamın Kureyşli olmasının şart olmadığını söylerler.

Bize göre de imamın Kureyş'ten olması ancak bir tercih sebebi olabilir ama şart değildir. Çünkü Kur'an da Allah, " haberiniz olsun ki Allah yanında en kıymetliniz ve en takvalınızdır,"⁶² buyurmaktadır. Burada Allah, üstün olmayı takvaya bağladı, nesepten bahsetmedi.

Molla Halil'e göre imam köle olamaz hür olmalıdır. Bu şartta da ittifak vardır. Çünkü köle sahibine hizmet etmek zorundadır ve bu münasebetle dinin hükümlerini ikame edemez. Molla Halil'e göre kadın da imam olamaz. Çünkü kadının ay hali var, doğum vesaire görevine engel durumları vardır. Ona göre çocuk da halife olamaz. Çünkü çocuk olan kişinin sevk ve idare tecrübesi yoktur ve o bu işi yapamaz.

Molla Halil'e göre imamın idare ve siyasetten anlaması lazımdır. Çünkü bu işten anlamayan biri olursa devleti zarara sokar ve İslam âlemini felakete götürür. Bu konuda ben daha iyi bilirim tartışması olur. Nitekim geçmişte bu konuda pek çok ihtilaf ve tartışma yaşanmıştır.

Molla Halil'e göre İmamın Adil olması şarttır. Yani fasık olmaması gerekir. Ancak seçildikten sonra fasık olursa imamlıktan düşmez. Fakat kadı ve emir fasık olursa kadılığı ve emirliği düşer. Onun imamlığa ehil olmasını gerekli görüp zikrettiği bu maddeler diğer kelim kitaplarında ayrı bir şart olarak zikredilmemiştir.

Molla Halil'e göre halifenin akıllı olması lazımdır. Bu, üzerinde ittifak bulunan bir şarttır. Nitekim akıl sağlığı yerinde olmayan halife olamaz. Çünkü akıl balığ

⁵⁶ Molla Halil, *Tesisü Kavâidi'l-Akâid*, 2013) 230.

⁵⁷ el-Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf* 380.

⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, nşr. Şuayb el-Arnaût vd. (Beirut: 1416/1995), 3/129

⁵⁹ Molla Halil, *Tesisü Kavâidi'l-Akâid*, 231.

⁶⁰ Müslim, "Hac", 311.

⁶¹ Taftazânî, Mesud bin Ömer, *Şerhu'l-Makâsıd* (Beirut: Dâru'l Kütüb ilmiye, 1971), 480.

⁶² el-Hucurât, 49/13.

olmayanlar inen mükellef değildir. Ona göre imamın cesaretli olması ve bizzat savaflara katılması lazım olduğuna dair şart tartışmalıdır. Bazı âlimler bizzat savaşa katılmama da olur demiştir.⁶³ Önemli olan savaşın sevk ve idaresini yapabilme kabiliyetine sahip olmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu durumda imam bir başkasından savaş konusunda yardım alabilir.

Cumhurbaşkanının milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olan adaylar arasından halk tarafından seçilmesine dair şartta⁶⁴ (ki bu şartın içinde sabıkasızlık, akli dengenin yerinde olması gibi kayıtlar da vardır.) karşılık halife seçiminde adalet ve akıllı olmak şartı karşılık gelmektedir. Ayrıca bu şart buluş çağına ulaşmayı da içinde barındırmaktadır. Cumhurbaşkanı adayları milletvekilleri arasından olabileceği gibi milletvekili olmayanlar arasından da olabilmektedir. 20 milletvekilinin imzası yoksa 100000 vatandaşın notere başvurmasıyla da Cumhurbaşkanı adaylığı olunabilmektedir. Halife seçiminde buna karşılık bir şartın olmadığı görülmektedir.⁶⁵

Nasıl ki İslam dinine göre halife seçimi vacip ise bütün devletler kanununda devlet başkanı veya devletin en büyük idarenin adı ne olursa olsun, varlığı bir şart olarak yer almıştır.

4.1. İmamın Seçilme Yöntemi, İdare Şekli, Ona Karşı Savaş

Molla Halil, eserlerinde Halife'nin seçilme yöntemi ile ilgili özel bir açıklamada bulunmamıştır. Sadece ilk dört halifenin seçilme yöntemlerini anlatmıştır. Onun bu anlatımından halifenin seçilme yöntemi konusunda tercihlerinin neler olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, Şerhü'l-Akaid'e baktığımızda, orada da halifenin seçilme yöntemi konusunda detaylı bir bilginin olmadığını görürüz.⁶⁶

Molla Halil, Hz. Peygamberin vefatından sonra, Hz. Ebubekir'in Ensar ve Muhacirin önde gelenlerinin tercihi ile seçildiğini, iki sene süren hilafetinin sonlarına doğru, ağır bir hastalık evresinde, artık iyileşemeyeceğini anlayınca da Hz. Osman'ı çağırıp hilafeti Hz. Ömer'e bırakacağı yönünde bir ahit yazdırdığı bilinmektedir. Hz. Ömer'in ise on yıl süren hilafet süresi sonunda kendisine yapılan bir suikastta ağır yaralanması üzerine kendisinden sonra halifeyi seçme görevini şuraya (6 kişilik meşveret heyetine) bıraktığını ve halifeyi bunların tayin edeceğini vasiyette bulunduğu anlaşılmaktadır. Onun belirlediği bu şura üyelerinin içlerinden Hz. Osman'ı seçtiklerini ve onun on iki

⁶³ Taftazânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, 3/481.

⁶⁴ <https://www.azonceoldu.com/gundem/cumhurbaskani-adayi-olma-sartlari-neler-33205> Alıntı tarihi 20.12.2019.

⁶⁵ <https://www.azonceoldu.com/gundem/cumhurbaskani-adayi-olma-sartlari-neler-33205> Alıntı tarihi 20.12.2019.

⁶⁶ Taftazânî, *Şerhu'l-Akâid*, 444-460.

sene halifelik yaptıktan sonra şehit edildiğini ve Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra sahabenin ileri gelenlerinin bir araya gelerek Hz. Ali'yi seçtiklerini ve onun da altı sene halifelik yaptıktan sonra şehit edildiğini, yerine ölmeden önce oğlu Hz. Hasan'ı halife bıraktığını ve Hz. Hasan'ın 6 ay halifelik yaptıktan sonra Muaviye lehine hilafetten feragat ettiğini anlatarak halifenin seçilme yöntemlerine işaret etmiştir.⁶⁷

Molla Halil'in bu açıklamasından, Hz. Peygamber'in bir hadisinde "Benden sonra hilafet otuz yıldır sonra ısırıcı bir meliklik olacak"⁶⁸ rivayetini ölçü kabul ettiği anlaşılmaktadır. Zira ilk dört halifenin görev sürelerine Hz. Hasan'ın 6 aylık hilafet süresini ilave edilmekle bu otuz yılın tamamlandığı görülmektedir.

Diğer bazı akait kitaplarında ise bu ilk dört halife seçimlerine dair yöntemlerin daha detaylı anlatıldığı ve bunlardan iki yöntemin öne çıktığı görülmektedir. Konuyu işleyen kitaplarda genellikle bu iki yöntem üzerinde durulmaktadır.

1. Devletin Ehl'ü-Hall ve'l-Akd heyetinin belirlediği bir halife tarafından yönetilmesidir. Bu yöntem ile toplumun gerek dini gerek sosyal ve gerekse ekonomi alanında seçilmiş yetkin temsilcilerinin bir araya gelerek halifeyi seçmeleri hedeflenmiştir.⁶⁹

Burada kısaca önce toplum içinden Ehlü'l- Hall ve'l-Akd olmaya layık kişiler seçilecek ve daha sonra da bu kişiler halifeyi seçecekler. Anlaşılan o ki önce idare ehli (liyakat meclisi) seçilecek ve sonra bu meclis de kendi içinden yukarıda bahsettiğimiz şartlara haiz adaylardan birini halife seçecektir. Bu yöntemde bütün vatandaşların halifenin seçiminde oy kullanması söz konusu değildir. Ayrıca bu yöntemde salt çoğunluk yeterlidir. Molla Halil'in daha önce verdiğimiz ilk dört halifeden üçünün Hz. Ebu Bekir, Hz. Ali ve Hz. Osman'ın seçimleri bu yöntemle gerçekleşmiştir.

Bu yöntem Türkiye'nin eski parlamenter sisteminin bir benzeri gibidir. Çünkü o sistemde de önce parlamento (milletvekilleri) seçilirdi ve sonra parlamento kendi içinden veya dışarıdan Cumhurbaşkanlığı şartlarına haiz birini seçerdi. Bütün vatandaşlar cumhurbaşkanı seçiminde doğrudan oy kullanmazdı. Sadece Milletvekilleri oy kullanırdı. Şimdiki sistemde bütün vatandaşlar Cumhurbaşkanlığı seçiminde doğrudan oy kullanmaktalar.⁷⁰

2. Bu yöntemde halife, mevcut halifenin kendisi hayatta iken hilafet şartlarına haiz birini kendine halef tayin etmesiyle gerçekleşir. Hz. Ömer'in, Hz. Ebu

⁶⁷ Molla Halil, *Tesisü Kavâidi'l-Akâid*, 226.

⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/220-221.

⁶⁹ el-Koği, *Rehber-i Avâm*, 22-23.

⁷⁰ https://tcgb.gov.tr/cumhurbaskanligi/gorev_yetki/ (alıntı tarihi. 22.12.2019.)

Bekir tarafından ve Hz. Hasan'ın Hz. Ali tarafından halife seçilmesi bu yöntemle olmuştur.⁷¹

Taftazanî, Şerhü'l-Makâsîd'da, imamın seçilme yöntemlerini maddeler halinde açıklamış ve bu iki yönetime ilaveten üçüncü bir yöntem daha eklemiştir. Buna göre, mevcut halife ölürse ve halifelik şartlarına haiz biri seçimsiz olarak yönetimi ele geçirirse, bunun da halifeliği kabul edilir.⁷² Seyyid Şerif ise sadece birinci yöntemi zikretmiş, ikinci yöntemi de birincinin içinde ele almıştır. Ona göre hayattaki halifenin kendinden sonraki kişiyi tayin etmesi kendisini seçen halkın vekâletinde bir seçimdir.⁷³

Araştırmamızda imamın seçildikten sonraki idare şekli ile ilgili kaynaklarda maddeler halinde açıklanmış bir bilgiye rastlamadık. Ancak yapılan genel açıklamalardan idare şeklinin nasıl olması gerektiğine dair birtakım bilgilere ulaşılmaktadır. Geleneksel anlayışta halifenin yasalar karşısında bir dokunulmazlığı yoktur. Halife de diğer vatandaşlar gibi yaptığı işlerden ve uygulamalardan dolayı mahkemeye hesap vermektedir. Nitekim tarihte kimi zamanlarda bazı halifelerin de kadınların önünde yargılandıkları görülmüştür. Bu anlayışa göre halife tüm bürokratlarını ve bakanlarını tek başına belirler. Ancak seçtiği kişilerin ilgili görevlerin şartlarına haiz olması gerekli görülmüştür. Aksi halde bunlara itiraz edilebilir. Halifenin idare şekli, "Müslümanların dinleri ve dünyaları için en iyiyi yapmak" olarak tanımlanmıştır.⁷⁴

Molla Halil, halifenin görevini ise şöyle tanımlamıştır: İmamın görevleri; dini korumak, mazlumlara yardımcı olmak,⁷⁵ devleti dış güçlerden korumak, zekâtları toplamak, insanlar arasındaki husumetleri bitirmek, ordunun ihtiyaçlarını karşılamak, cuma ve bayram namazlarını kıldırmak, nitekim halife cuma ve bayram namazlarında imamlık yaptığı için kendisine imam denmiştir. Ganimetleri paylaşmak ve yetimleri evlendirmek de halifenin görevlerindedir.⁷⁶

Bu görevlerden anladığımız kadarıyla, halife, bütün kararlarında belirlenmiş olan şeriat kanunları dâhilinde tek yetkilidir. Yani devleti tek başına idare eder. Dini kanunları değiştiremez. Bütün kanunları dini kurullarla idare etmek zorundadır. Tek başına kanun yapamaz. Halife her konuda meclise danışmak

⁷¹ el-Koği, *Rehber-i Avam*, 22-23.

⁷² Taftazanî, *Şerhul Makâsîd*, 3/476.

⁷³ el-Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf* 8/3883-3385.

⁷⁴ el-Koği, *Rehber-i Avâm*, 22.

⁷⁵ Molla Halil, *Nehcü'l-Enâm* (İhsan Yayınları, Tarihsiz), 22.

⁷⁶ Molla Halil, *Tesisü Kavâidi'l-Akâid*, 230.

zorundadır. Çünkü Allah Kur'an'da şöyle buyurmuştur: “Onlar Rablerinin çağrısına uyarlar ve namazı dosdoğru kılarlar. Aralarındaki işlerini istişare ederek yürütürler. Kendilerine verdiğimiz rızıklardan da Allah yolunda harcarlar.”⁷⁷ Bir diğer ayette ise, “Allah'ın bir rahmeti olarak sen onlara yumuşak davrandın. Eğer katı kalpli ve kırıcı olsaydın etrafından dağılır giderlerdi. Sen onları affet, onlar için istiğfar et ve iş konusunda onlarla istişare yap! (İstişare sonunda) bir işe azmettiğinde Allah'a tevekkül et! Muhakkak ki Allah tevekkül edenleri sever.”⁷⁸

Bu ayetler halifenin meclise danışmak zorunda olduğunu bildiriyor. Bununla birlikte nihai kararı meclis değil halife verir. Ancak halife asla şeriatın dışına çıkamaz ve her zaman yargılana bilir.

Molla Halil halifenin görev süresi konusunda belli bir tespit bulunmamıştır. Yine halifenin halka zulüm etse bile kendisine isyan edilemeyeceğini, bu durumda bile hilafet görevinin devam edeceğini ifade etmiştir. Ona göre halife iş göremez bir hale düşmedikçe veya kendisi istifa etmedikçe hilafeti ömür boyu devam eder.⁷⁹ Nitekim ilk dört halife örneğine baktığımızda Hz. Ebu Bekir hastalıktan iş göremez bir hale düşünceye kadar hilafete devam etmiştir. Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali ise şehit oluncaya kadar hilafet görevlerine devam etmişlerdir. Dört Halife döneminin devamı sayılan Hz. Hasan ise büyük bir fitnenin yaşanmaması adına hilafet makamından istifa etmiştir. Demek ki büyük bir fitnenin yaşanmaması için halife görevini bırakabilir ve hilafeti bir başkasına devredebilir. Biz buradan halifenin görev süresinin ömür boyu sürdüğü sonucunu anlamaktayız. Halife günah işlese de o makamdan düşmez, ama kadı, emir, veli ve vasi fasık olsalar makamdan anında düşerler. Ancak Mutezile'ye göre, imam halka zulmederse o da makamından düşer.⁸⁰

İmamın imamlık görevinden düşmemesinin sebebi ise, imamın yokluğunun toplumda büyük karışıklığa sebebiyet vermesi olarak izah edilmiştir. İmamı, günah işledi diye makamından indirmeye kalkışmak da çok büyük bir fitne ve iç kargaşaya sebebiyet verebilir. İşte bu tür sebeplerden dolayı, Ehli Sünnet alimlerinin çoğunluğu imamın nasihatle hatalarından dönmesi için uğraşmanın doğru olduğu kanaatindedirler. Bizim ülkemizde ise anayasada devlet başkanlığı süresi 5 yıl ile sınırlandırılmış ve bir kişinin en fazla iki kez seçilebileceği kayıt altına alınmıştır.⁸¹

Molla Halil'e göre imam zalim bile olsa ona karşı savaşılmaz. Ancak kâfir olması durumunda ancak ona karşı savaşılar.⁸² İmam inkılap ve darbe yoluyla

⁷⁷ eş-Şura, 42/38.

⁷⁸ Al-i İmran, 2/159.

⁷⁹ Molla Halil, *Tesisü Kavâidi'l-Akâid*, 231.

⁸⁰ Molla Halil, *Tesisü Kavâidi'l-Akâid*, 231.

⁸¹ https://tcgb.gov.tr/cumhurbaskanligi/gorev_yetki/ (alıntı tarihi. 22.12.2019.)

⁸² Molla Halil, *Nehcü'l-Enâm*, 23.

bile hilafete gelmiş olsa, yine de Ehli Sünnet alimlerinin çoğuna göre onunla savaşılmaz ve artık ona itaat edilir. Ancak bunun bir şartı vardır: O da hilafet makamında karar kılıp yerine tam oturduktan sonra. Ama daha darbeye teşebbüs halinde ise veya darbe daha tam olarak kabul edilmişse o zaman karşı çıkılır ve Ona itaat edilmez. İmam kâfir ise ona karşı çıkmak vaciptir. Nitekim Hz. Hüseyin ve İbni Zübeyir'in Yezid'e karşı çıkmalarının sebebi de kendilerine göre Yezid'in kâfir olmasıydı. İmam Ahmed b. Hanbel de bu görüştedir.⁸³ İmam insanı küfre götürecek işleri emrederse kâfir olur ve bu durumda onu azletmek vacip olur. Bazı âlimlere göre fasık imam da azledilir.⁸⁴

Kadı İyaz göre; kâfir imamın azledilmesi gerekir. Aynı şekilde namazı yasaklayan ve bidat ehli olan imam da Malikilerin Cumhuruna göre imamlık makamından düşer onu azletmeye güç varsa derhal azledilmesi gerekir. Kadı İyaz'a göre ise bidat ehli imamın azledilmesi vacip değildir.⁸⁵

İmama karşı savaşma konusu ise ihtilafıdır. Çoğunluğa göre bidat ve zulüm ehli imama karşı savaşılmaz. Bir imam bu günahlardan dolayı makamdan düşmez. Ancak bazılarının göre imamlık makamından düşer ve azledilmesi gerekir. Ancak kâfir imam her halükârda azledilmesi gerektiği hususunda ittifak vardır. Halife, gözünü ve kulağını kaybederse hilafetten düşer. Çünkü bu durumda sağır ve kör bir kişinin mükellef olamayacağından halife seçilmesi imkânsız olur.

Sonuç

İslam dini, Müslüman toplumlar için bir halife/imamın varlığını her zaman için gerekli görmüştür. Molla Halil bir halife adayında olması gereken 10 şart tespit etmiştir. Bunlar Müslüman olmak, akıllı olmak, buluş çağına gelmiş olmak, erkek olmak, Kureyş kabilesinden olmak, hür olmak, adil olmak, mükellef olmak, siyaset ve idareden anlayan biri olmak, cesaretli olmak. Bu şartları taşıyan kişi ancak Ehl'ü-Hall ve'l-Akd (memleketin seçilmiş, âlimleri, tüccarları, siyasetçileri) tarafından seçilir. Mevcut halife ölmeden önce yerine Veliyyü'l-Ahd tayin eder. Ona göre halife bu iki yöntemden biri ile seçilir. Ya da ihtilal yaparak kişi halife olur. Ona göre, halife günah işlemekle makamından düşmez. Malikilere göre bidat ehli halife makamından düşer. İmam küfre düşerse azledilmesi vaciptir. Halife seçildikten sonra tıbben iş göremez olmadığı müddetçe ölünceye kadar hilafeti devam eder. Halife hangi yöntemle iktidara gelirse gelsin, bu ihtilalle bile olsa, hilafeti tam yerine

⁸³ İbni Hacer el-Heytemî, *Havaşi Şerhü'l-İrşad*, (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiye), 2/295.

⁸⁴ İbrahim Bâcurî, *Tuhfetü'l-Mürîd* (Seyda Yayınları, ts.), 141.

⁸⁵ Abdül Hamit Şervânî, *Haşiyetü's-Şiroani ala Tuhfetü'l-Minhaç* (Beyrut: Darü'l-Fikir, 2000), 9/75.

oturduktan sonra yine ona itaat etmek lazımdır. Halife idare ve yönetimde şura meclisine danışır ancak son kararı kendisi verir. Halifenin dokunulmazlığı yoktur. Her zaman yaptıklarından dolayı mahkeme tarafın davet edildiğinde huzura gelmesi gerekir. Halife çok önemli bir sebep yokken âlimlerin çoğunluğunun görüşüne göre görevinden istifa edemez. Görüldüğü üzere Molla Halil kendinden önceki sünni kelamcılarının anlayışlarına bağlı kalmış, yorumlarını bu anlayış üzerine bina etmiştir.

Kaynakça / Reference

- Ahmed b. Hanbel. *Müsned*. 50 Cilt. nşr. Şuayb el-Arnaût vd. Beyrut: 1416/1995.
- Akot. Bülent. "Molla Halil es-Siirdî Ve Bazı Tasavvufî Kavramlara Yaklaşımı". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 9/47 (Aralık. 2016). 1005-1019.
- Atalay. Ömer. *Süirt Tarihi*. İstanbul: Çeltut Matbaası. 1946.
- Aydınli. Osman. "Mu'tezile'nin İmamiyet Nazariyesi". *Dini Araştırmalar*. 3/7. (2000). 154-172.
- Bâcurî. İbrahim. *Tuhfetül Mürît*. Seyda Yayınları. ts.
- Bakillânî. Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî. *et-Temhûd* nşr. R. J. Mc. Carthy. Beyrut: 1957.
- Baktır. Mehmet. *Bir Dini Otorite Olarak Hz. Peygamber*. Ankara: İlahiyat Yayınları. 2007. 112-119.
- Baktır. Mehmet. "Cahız'a Göre Hilafet" *Cumhuriyet Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sivas: 2012. 16/2. 89-91.
- Balıkçı. Şakire Celik. "Mardin'de Kutsal Mekânlara Bağlı Efsaneler ve Evliya Menkıbelerinin Mitik Temellerinden Günümüz İşlevlerine". *Folklor/Edebiyat*. 4 (2019). 25-100.
- Bardakoğlu. Ali vd.. *İslami Kavramlar*. Ankara: Sema Yazar Gençlik Vakfı Yayınları. 1997.
- Casim Avcı. "Hilafet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17 (İstanbul: 1998). 546-553.
- Cürcâni. Seyyit Şerif. *Şerhul-Mevakîf*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiye. 1971.
- Dalkılıç. Mehmet. "Medreselerin Ortaya Çıkmasına Zemin Hazırlayan Tarihsel Süreç. *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler*". Muş: 2013.
- Eş'arî. Ebû'l-Hasan. *Kitabül'Lüma'fi'r Red ala ehli'z-Zeyğ ve'l-Bid'a*. Mısır: Matbaatü Mısır. 1954.
- Fayda. Mustafa. "Emîrül-Mü'minîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11 (İstanbul: TDV. Yayınları. 1995). 156-157.

- Fıġlalı. E. Ruhi. *Çaġımızda İtikadi İslâm Mezhepleri*. İstanbul: 1990.
- Gazzâlî. Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed. *İtikadda Orta Yol*. çev. Abdulhalık Duran. İstanbul: Hikmet Neşriyat. 2004.
- Gazzâlî. Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed. *İhyâü Ulûmi'd-Dîn*. çev. Ahmet Serdaroġlu. İstanbul: 1989.
- Gökçe. Cüneyt. "Molla Halil es-Si'irdî. Hayatı. Eserleri ve Tekfir Problemine Bakışı (Nehcü'l-Enâm Adlı Eseriyle Sınırlı)". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 20/34 (2015). 60-75.
- <https://www.azonceoldu.com/gundem/cumhurbaskani-adayi-olma-sartlari-neler-33205>. Erişim. 25.12.2019.
- İbn Haldun. *Mukaddime*. çev. Z. Kadiri Ugan. İstanbul: 1968.
- İbn Hazm. Ebu Muhammed Ali b. Ahmed. *Kitâbü'l-Fasl. fi'l-Milel ve'l-Ehva ve'n-Nihal*. thk. Muhammed Nasr Umeyre. by. ts.
- İbni Hacer. el-Heytemi. *Havaşî Şerhü'l-İrşad*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiye. ts.
- Kazan. Faruk. *Molla Halil'in Bilgi ve Varlık Anlayışı*. Diyarbakır: 2013.
- Koġi. Ahmet Hilmi. *Rehber-i Avam*. İhsan Yayınları. Tarihsiz.
- Komisyon. el-Müncid fi'l-Luġati ve'l-A'lam. Beyrut: 2008.
- Komisyon. Kur'an Yolu Tefsiri. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. 2017.
- Mâtürîdî. Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed *Te'vilâtü Ehli's-Sünne*. thk. M. Basellium. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiye. 2005.
- Mâverdî. Ebul- Hasan Habib. *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*. Bedir yayınları. ts.
- Memduhoġlu. Adnan. "Molla Halil es-Siirdî'nin Hayatı ve Eserleri Hakkında Bazı Mülahazalar". *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 7/14 (Aralık. 2019). 608-638.
- Molla Halil. Nehcü'l-Enam. İhsan Yayınları. ts.
- Molla Halil. Tesisü Kavaidi'l-Akaid. Thk. Vecihi Sönmez. İstanbul: Nubihar yayınları. 2013.
- Müslim. Ebü'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc Müslim el-Kuşeyrî. *Sahih-i Müslim*. nşr. M. F. Abdalbaki. İstanbul: 1992.
- Oral. Osman. "Kelâm Ekollerine Göre Halife/Devlet Başkanı'nın Görevleri ve Hakları". *Ekev Akademi Dergisi*. 62 (2015). 379-402.

- Öz. Mustafa. Avni İlhan. "İmâmet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22 (İstanbul: TDV. Yayınları. 2000). 201-203.
- Özaydın. Abdülkerim. "Nizamiye Medreseleri". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33. (İstanbul: TDV. Yayınları. 2007). 188-191.
- Özcan. Abdullah "Molla Halil Kitaplığı: Eserleri ve İlgili Çalışmalar. Molla Halil es-Si'irdî Hayatı. Eserleri ve İlmi Kişiliği". *Uluslararası Sempozyum Bildirileri Kitabı*. I/67. İstanbul: Beyan Yayınları. 2019.
- Pakiş. Ömer. *Molla Halil es-Siirdî ve Tefsirciliği*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi. 1996.
- Sevgili. Şeyh Fudayl. *Menakıbu'l-Validi'l-Üstad eş-Şeyh Mahmud ez-Zokaydî ve'l-Ced eş-Şeyh Abdulkahhar*. Zokayt Medresesi Kütüphanesi. Ns. 1400/1980.
- T.C. CB. https://tccb.gov.tr/cumhurbaskanligi/gorev_yetki/
https://tccb.gov.tr/cumhurbaskanligi/gorev_yetki/
- Taftazânî. Mesud b. Ömer. *Şerhu'l-Makasid*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiye. 1971.
- Taftazânî. Mesud bin ömer. *Şerhul Akaid*. thk. Muhammed Can. İstanbul: Şefakat Yayıncılık. 2017.
- Topaloğlu. Bekir. *Kelâm İlmi*. İstanbul: Damla Yay. 1985.

